

NOUTĂȚI EPIGRAFICE DESPRE C. ARRIUS ANTONINUS, CONSULARIS DACIAE ET DALMATIAE ȘI DESPRE P. HELVIUS PERTINAX, CONSULARIS DACIAE

În urma unor bogate și variate descoperiri arheologice realizate în ultimii ani, colonia Romula-Malva din Dacia sudică a intrat în circuitul preocupărilor științifice de caracter internațional. Despre însemnătatea acestui oraș roman, cel mai mare din Dacia Malvensis, își pot da seama numai cei ce cunosc topografia așezării. Zona arheologică urbană cu cartierele *extra muros* și cele patru necropole ocupă o suprafață ce depășește 200 hectare. Două castre, două centuri de zidării (una patruleteră, alta poligonală) care apărau așezarea civilă, un apeduct lung de 5 km, un canal central de scurgere de aspectul unei *cloaca maxima*, termele monumentale, o curia grandioasă, o mare *villa suburbana*, ateliere de gravat geme, un sector al cuptoarelor de cărămidării și numeroase alte construcții au fost identificate pînă acum. În totalitatea lui, materialul epigrafic de la Romula-Malva însumează 168 inscripții latinești, 16 grecești și una în scriere palmireană. Din acest lot menționăm aci cele două importante documente literare: o cărămidă gravată cu un stih homeric și epitaful în hexametri de pe sarcofagul lui Ael. Iulius Iulianus.

Materialul sculptural descoperit la Romula-Malva este de asemenea imens. Unele piese constituie adesea rarități pentru panteonul din Imperiu. Aș aminti la acest capitol, dintre descoperirile recente, cele două basoreliefuli din marmură, pe care am avut ocazia a le prezenta într-o comunicare și la recentul Congres Internațional de Epigrafie greacă și latină de la München (septembrie 1972). Ele ne pun în față o divinitate provincială romană, necunoscută pînă acum, și ca nume și ca reprezentare: *Dea Dardanica*. Totodată cele două piese atestă, pentru prima dată în Dacia sudică, o colonizare cu elemente dardanice, la Romula-Malva și în teritoriul orașului².

¹ Despre topografia și istoricul ei, vezi, în general: D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. III, București, 1968, passim; același, *Romula*, București, 1968 (Ed. Meridiane); același, *Orașe, țirguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, p. 342—356; Gh. Popilian, *Revista Muzeelor*, 1969, 2, p. 167—169; M. Babeș, *Dacia N. S.* XIV,

² D. Tudor — Cristian Vlădescu, *Apulum*, X, 1972, p. 183—190 și D. Tudor, *Homenaje al Prof. A. Garcıu y Bellido*, Madrid 1974 (sub tipar).

În legătură cu mult discutata problemă a identificării Romulei cu Malva, comunicarea prezentată la același Congres münchenez, de către Prof. Michael Speidel de la Universitatea din Hawai, ne aduce știri noi. Revizuiind transcrierea unei inscripții funerare publicată mai de mult timp și descoperită lângă Caesarea Mauretaniei³, Speidel descifrează în textul ei, că defunctul *Sex. Iul. Iulianus* a fost *tribunus n(umeri) Syrorum M(alvensium)*. Este știut că *numeri* indică prin asemenea apelative locul lor de garnizoană, iar că *numerus Syrorum sagittariorum* a staționat la Romula în Dacia. Speidel ajunge deci și el la concluzia firească că *Malvensium* din inscripția mauretaneană indica localitatea Malva și nu provincia Dacia Malvensis. Astfel, acest text epigrafic constituie al treilea document categoric privitor la identitatea topografică a celor două localități, Romula și Malva. Mai persistă însă și alte păreri eronate, care în genitivul plural *Malvensium* văd numele provinciei Dacia Malvensis și nu un toponimic⁴.

Doresc să subliniez, că dată fiind importanța arheologică a Romulei-Malva, sint angajate azi în cercetările de acolo cinci importante instituții științifice: Institutul de Arheologie din București, Centrul de cercetări al Academiei de Științe Sociale și Politice-Craiova, Muzeul de Istorie al României-București, Muzeul Militar Central-București și Muzeul din Caracal, toate dotate cu numeroase colective de arheologi.

De mare importanță științifică pentru istoria Daciei romane apare acum o cărămidă, păstrată întregă, fiind lungă de 44 cm, lată de 27 cm și groasă de 7 cm. Are rupt și lipit numai colțul de jos din dreapta. A fost descoperită acum patru ani de către un localnic, aruncată cine știe când, în apele râului Tesluj care trece printre ruinele orașului roman (fig. 1 și 2). Piesa s-a achiziționat de către subsemnatul împreună cu tov. Gh. Popilian și, în momentul de față este intrată în colecțiile Muzeului orașenesc din Caracal (inv. 5912).

Pe o față, cărămida are trasate cu cele trei degete centrale de la mină, trei adâncituri paralele care formează un unghi aproape drept. Menționez că în cimpia din S-E Olteniei (Sucidava, Slăveni, Romula, Acidava, etc.), acest tip de cărămidă, ca formă și dimensiuni, se menține în secolele III—IV e.n. Se schimbă numai desenul acestor adâncituri digitale care serveau pentru a o fixa mai bine în mortar. De astă dată, ele se întretaie în centrul feței cărămizii și se orientează cu capetele spre cele patru colțuri. Asemenea detalii tehnice pot constitui relative indicații cronologice.

³ CIL VIII, 9381; cf. 20945 = ILS, 2763 și addenda. Cf. M. Speidel, în *Dacia*, n.S. XVII, 1973, p. 169—177.

⁴ Privitor la discuțiile identității Romulei cu Malva, vezi în special: D. Tudor, *Omașiu lui C. Giurescu*, București, 1944, p. 523—531; același, *Oltenia romană*, p. 211—214; H. Nesselhauf, *Madriider Mitteilungen*, 5, 1964, p. 180—184; C. Daicoviciu, *Acta Mus. Napocensis*, 4, 1967, p. 73—83 și 7, 1970, p. 124—129; F. Vittinghoff, *Acta Mus. Nap.*, 6, 1969, p. 130—147, etc. și Speidel, *art. cit.*

Fig. 1. ROMULA-MALVA — Cărămidă cu inscripție grecească. Muzeul din Caracal.

Elementul important al cărămizii aflată în apele Tesluiului ni-l oferă însă inscripția de pe fața obiectului. Ea a fost adîncită cu un cui, imediat după turnare, deci cînd obiectul se găsea încă pe masa cărămidarului și înainte de ardere. Avem de-a face cu o scriere grecească mixtă, cu litere capitale-monumentale (A, P, I. O. N, C etc.), amestecate cu litere cursive (ca A din Δακῶν), a căror înălțime variază de la 1—4 cm. Greutăți de descifrare am întîmpinat numai pentru rîndul al cincilea, pentru lectura căruia am apelat la concursul prețios al colegului I. I. Russu de la Cluj.

Citim :

- . Ἄρριος Ἀντωνῖνος
- . ὑπατικός Δακῶν
- . καὶ ὑπατικός Δαλμα —
- . τῶν
- . Ἐλουῖω Περτένακι τῶ(ι) ὑπ(α)τικῶ...?

Adică : „Arrius Antoninus, consular (gubernator) al Dacilor și consular (gubernator) al Dalmaților, lui Helvius Pertinax consularului ? (gubernatorului ?)...“

Pentru numele lui Pertinax, forma Περτένακι nu este o raritate, ea se întîlnește în papiri și în unele texte epigrafice, date bi-

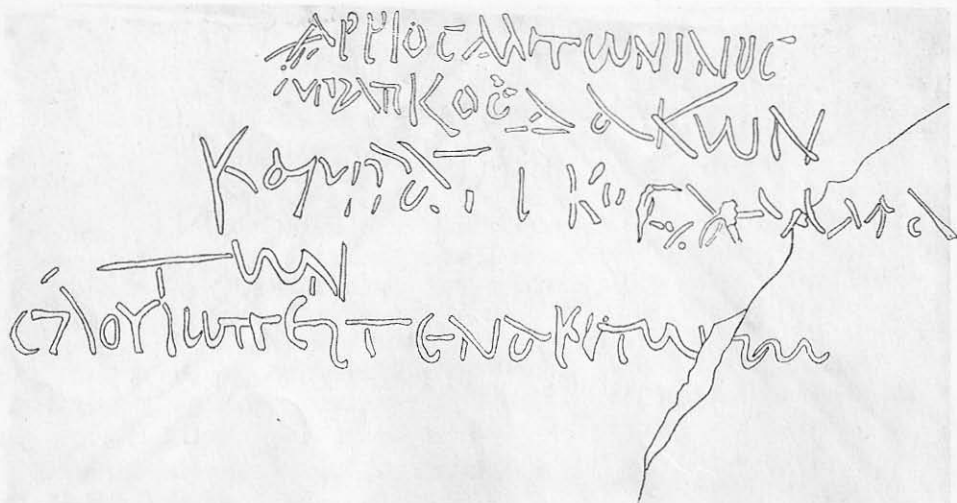

Fig. 2. ROMULA-MALVA. Inscripție elină pe o cărămidă romană (desen). Muzeul din Caracal.

bliografice pe care colegul Rüssu a avut amabilitatea a mi le pune la îndemână⁵.

Numele celor două personaje în inscripția cărămidarului din Romula-Malva sînt frecvent menționate în diferite texte literare și epigrafice din a doua jumătate a secolului II e.n.

C. Arrius Antoninus, cunoscut în scrisorile lui Fronto, în *Historia Augusta* la Tertullianus, etc., a fost un senator, ajuns *consul suffectus* (cca. 170) și un om politic de seamă pe timpul domniei lui Marcus Aurelius și a fiului său Commodus, care l-a condamnat la moarte în anii 185—187 e.n.⁶. Între numeroasele provincii pe care le-a guvernat se

⁵ Pentru *Helvius*, scris în grecește cu simplu E — inițial, chiar în numele împăratului nostru, cf. Bernard Meinersmann, *Die lateinischen Wörter und Namen in den griechischen Papyri*, Leipzig, 1927 (Studien zu Epigraphik und Papyruskunde, I), p. 74: „Ελ[ου]ίου neben Α[ελου]ο Berliner Griechische Urkunden, 46, 646, 784: Helvius (Pertinax, Kaiser). Ist es = Ελβιος Sammelbuch, nr. 5886, sec. I./Preisigke) ?“

Forma Περτένζου nu este nici ea o raritate. În primul rînd apare Περτείναζ; — αζος, în *Berl. Griech. Urk.*, 15. sec. II; Sammelbuch, 4298, sec. III mit; *Pap. Florent.*, 38; Meinersmann, *op. cit.*, p. 92 și 109. Pentru scriere de cuvinte sau de nume latinești în grecește, cu e în loc de i, vezi în general H. Mi-hăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960, p. 63—66 și Sorin Stati, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor*, București, 1961, p. 37. Pentru zona Illyricum, cf. în special, *CIL* III, p. 2571: „e pro i“. În numele lui Septimius Severus, forma „Pertenax“ este des întilnită: *CIL*, III, 1685, 3733 bis, 4650 și 13747 = *ILS*, 3755.

⁶ O informație generală în *PIR*², A, 1088; *RE*, II, A, col. 15; A. Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien*, Budapest 1944, p. 46—48 (Diss. Pann. I, 12) și A. Degrassi, *I fasti consolari dell'Impero Romano*, Roma, 1952, p. 48.

numără și Dacia, unde îl cunosc patru texte epigrafice, toate aflate la Sarmizegetusa și în teritoriul ei ⁷.

A. Stein fixează cronologic mandatul său de *consularis* în Dacia prin anii 175—177 e.n., dar nu este sigur dacă și-a îndeplinit această funcție mai înainte, sau după Pertinax ⁸. Cărămida noastră dovedește însă clar, că Arrius Antoninus l-a precedat pe Pertinax în Dacia.

Tot acest document epigrafic malvens ne spune, *ceea ce nu se știa pînă acum*, că din funcția de *consularis trium Daciarum*, C. Arrius Antoninus a promovat în același post, în provincia Dalmatia. În lista guvernatorilor din Dalmatia, alcătuită de către Jagenteufel, el este însă necunoscut ⁹. Arrius Antoninus a putut succede acolo, fie lui Pollenius Auspex, fixat cu aproximație ca guvernator al Dalmației în anii 174—175, fie lui M. Didius Iulianus, în aceeași funcție, probabil în anii 176—177 ¹⁰.

Cel de-al doilea personaj din textul cărămizii este viitorul împărat P. Helvius Pertinax, care a avut o carieră strălucită și de asemenea a fost guvernatorul multor provincii romane ¹¹. A. Stein stabilea că Pertinax funcționase ca guvernator al Moesiei superioare, cu aproximație, între anii 176—177 e.n. și al Moesiei inferioare prin anii 177—179 ¹². După o analiză riguroasă a textelor epigrafice, Jenő Fitz, pe bună dreptate, rectifică această dată și stabilește prezența lui Pertinax ca *legatus Moesiae inferioris*, prin anii 175—176 e.n. ¹³. Este sigur că de aici Pertinax a fost numit *consularis trium Daciarum*, dem-

⁷ CIL. III, 12574 = *AnĒp.*, 1912, 304 (inscripție votivă pusă la Orăștiora de Jos, de un centurion al legiunei V Macedonica); *AnĒp.*, 1931, 122 (inscripție onorifică ridicată de col. Sarmiz.); *AnĒp.*, 1931, 123 (idem) și *AnĒp.*, 1931, 124 (altar onorific pentru familia acestuia).

⁸ A. Stein, *Reichsb. Dazien*, p. 47—48. Aceeași incertitudine și la M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 74.

⁹ Adolf Jagenteufel, *Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatia von August bis Diokletian*, Wien, 1958, passim. (Schrift Balkankom. Antiq. Abt. XII).

¹⁰ Jagenteufel, *op. cit.*, p. 44—47, nr. 22 și 23. Cf. și R. Syme, *Danubian Papers*, Bucharest, 1971, p. 197.

¹¹ Despre bogata carieră administrativă și militară a lui Pertinax există o numeroasă bibliografie din care cităm: *RE*, Suppl. III, col. 895—904 (Fluss); *PIR*², H. 73; A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Budapeșt, 1940, p. 49, 50 și 80—81 (Diss. Pann. I, 11); același, *Reichsb. Dazien*, p. 90; E. Birley, *Caruntum Jahrb.*, 3, 1957, p. 18; același, *Epigr. Studien*, 4, 1967, p. 12 și urm. (Köln-Graz); H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes equestres sous le Haut-Empire Romain*, Paris, 1960/1, p. 451, n°. 179; J. Fitz, *Acta Antiqua Acad. Scient. Hungaricae*, IX, 1961, p. 165—166; același, *Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia inferior*, Weimar, 1966; p. 22, 48, 58 și 72; același, *Historia*, 15, 1966, p. 342; același, *Bayerische Vorgeschichtsblätter*, XXXII, 1967, p. 40—51; S. Lambrino, *Mél. à Alb. Grenier*, Bruxelles, 1962, II, p. 935 (coll. Latomus, LXVIII); H. G. Kolbe, *Bonner Jahrbüchener*, 162, 1962, p. 407; N. Gostar, *Apulum*, VII, 1, 1968, p. 355—387 și L. Balla, *Acta class. Univ. Scient. Debrecen*, VII, 1971, p. 73—76.

¹² Stein, *Legaten Moesien*, p. 49—50 și 80—81.

¹³ Fitz, *Acta Antiq.*, *loc. cit.* și același *Laufbahn*, *loc. cit.*

nitare ce i se cunoștea pînă acum, numai dintr-un singur și modest text epigrafic ¹⁴.

Prin urmare, *grosso modo* putem presupune că Arrius Antoninus a schimbat mandatul în Dacia cu Pertinax, prin anii 176—177 e.n.

După o cercetare atentă a unei informații din *Vita Pertinacis* (2, 10) și a tuturor izvoarelor epigrafice privitoare la cariera lui Pertinax, între anii 174—180 e.n., Gostar ¹⁵ ajunge la concluzia că la un moment dat putem admite (anii 176/177) că el guverna concomitent trei provincii, adică Moesia superior, Moesia inferior și Dacia, avînd sub comanda lui o mare armată (6 legiuni și numeroase trupe auxiliare). Această excepțională comandă ar fi fost impusă de gravitatea situației: războaiele marcomanice și sarmatice ale lui Marcus Aurelius, care amenințau provinciile dunărene. Deși pînă acum nu avem deplină confirmare epigrafică a acestei cumulări, totuși, ea ar rezulta din faptul că ne stau în față prea puțini ani (aprilie-iunie 175—178), pentru ca Pertinax să treacă rînd pe rînd și atît de repede la guvernarea a trei mari provincii: Moesia superioară, Moesia inferioară, apoi în Dacia. Cumulul conducerii lor — cel puțin pentru epoca de mare primejdie — se impunea. Ar fi o situație similară cu a lui M. Cl. Fronto, *legatus Augusti pro praetore trium Daciarum et Moesiae superioris*, în anul 170, cînd acesta a și căzut în luptă cu barbarii de la Dunăre (*CIL*. III, 1457 = *ILS*, 1097, și VI, 1377 = *ILS*, 1098).

Se pune acum întrebarea firească: ce rost are însemnarea, un fel de cronică, de pe cărămida anonimului scrib grecofon din Romula-Malva? Credem că el a înregistrat un eveniment al zilei și anume, schimbarea de guvernator în provincia Dacia. Arrius Antoninus este menționat în momentul cînd predă mandatul și pleacă la noul său post din Dalmația, de aceea este indicat ca fiind *ὑπατικός Δακῶν καὶ ὑπατικός Δαλματῶν*. O analogie pentru un atare moment întîlnim și în textul inscripției onorifice a lui Q. Pompeius Falco din Tomi, unde acesta este denumit, în anii 117/118, în clipa plecării sale din Moesia în Britannia: *legatus Augusti pro praetore provinciae Moesiae inferioris et legatus Augusti pro praetore provinciae Britanniae* ¹⁶.

În inscripția malvensă, numele lui Pertinax apare la dativ, iar textul ei se oprește brusc, fără a se folosi un verb necesar aici. Observăm că redactorul a păstrat aceeași înălțime a cîmpurilor libere de deasupra și dedesubtul textului. Această situație ne determină să credem că însemnarea continua pe o a doua cărămidă care nu s-a păstrat. Probabil se arăta în continuare că primul, ce pleca în Dalmatia, preda celui de-al doilea conducerea provinciei (*Arrius Antoninus consularis Daciae et consularis Dalmatiae, Helvio Pertinaci potestatem? regimen? tradidit?*), etc.

¹⁴ *CIL*. III, 7751 = *ILS*. 7139: [H]erculi Aug... Reginus s[ac]erdos [i]n[st]r[u]m[tus] ab Hel. Pertinace [c]o(n)s(ulari); deci, acest Reginus a fost munit *sacerdos* al provinciei de către consularul (guvernatorul) Pertinax. Vezi și comentariile lui Macrea, *op. cit.*, p. 75—75.

¹⁵ Gostar, *loc. cit.*

¹⁶ *AnĖp.*, 1957, 336; cf. Tudor, *StudCerIstVeche*, II, 2, 1951, p. 159—164 și același, *Listy Filologické*, VI (LXXXI), 1958, 2, p. 60—64.

Nu este de asemenea o simplă întâmplare că acest eveniment administrativ s-a consemnat la Romula-Malva de către un cărămidar. Sotocotim ca foarte probabilă o întâlnire în această localitate a celor doi *consulares*, ca cel nou numit să fie informat asupra treburilor din provincia Dacia, de către cel ce-și încheia mandatul. Punerea în situație a noului numit despre treburile militare și administrative ale provinciei Dacia se impunea de la sine, într-o perioadă atât de tulbure, provocată de războaiele de la Dunărea mijlocie ale lui Marcus Aurelius. Pertinax mai fusese prin anii 169—170 *proc. Augusti ad ducena III Daciarum*, deci cunoștea în parte situația din această provincie¹⁷. La această ipoteză ne îndeamnă și situația geografică a orașului de întâlnire. C. Arrius Antoninus pleca de la Apulum pe drumul cel mai drept care-l ducea pe valea Oltului la Dunăre, de unde, din portul Sucidavei avea să se îmbarce pentru o călătorie pe apă, spre Dalmația. Pe aceeași cale trebuia să vină din Moesia inferioară în Dacia și Pertinax, la noua sa misiune. Toți istoricii sînt de acord că Pertinax a venit în Dacia din Moesia inferioară¹⁸. În acea vreme, Romula-Malva era capitala unei provincii, Dacia Malvensis, și oraș însemnat, deci indicat să găzduiască suitele celor doi guvernatori.

Prezența lor în orașul malvens a produs desigur o mare vîlvă printre localnici. Acest eveniment diurn l-a îndemnat pe modestul cărămidar să-l noteze, cu puțina sa știință de carte grecească, pe un material de scris ce-i stătea la îndemînă, în timpul lucrului său de la cărămidărie. Numai întâlnirea în orașul său a celor doi guvernatori îl putea stimula pe cărămidar să facă o „asemenea cronică diurnă“, din textul căreia remarcăm, că el cunoștea foarte bine schimbările și noile numiri de guvernatori. Dacă această întâlnire s-ar fi petrecut în altă localitate, el nu putea fi așa de bine informat.

**NOUVELLES EPIGRAPHIQUES SUR C. ARRIUS ANTONINUS,
CONSULARIS DACIAE ET DALMATIAE ET P. HELVIUS PERTINAX,
CONSULARIS DACIAE.**

Résumé

Dans les eaux de la rivière de Teslui qui coule à travers les ruines de la ville de Romula-Malva de la Dacie Inferieure (Malvensis), on a découvert en 1970 une brique romaine ayant les dimensions de 44×27×7 (fig. 1 et 2); l'objet se conserve aujourd'hui au Musée de Caracal. Sur une face, est conservée une inscription grecque (en lettres hautes de 1 à 4 cm), écrite très maladroitement par le briquetier au moment où l'objet se trouvait encore sur sa table de travail. On y lit :

"Αρριος Ἀντωνῖνος
ὕπατικός Δακῶν
καὶ ὕπατικός Δαλμα —
τῶν
Ἐλουίω Περτένακι τῶ(ι) ὕπα(τικῶ) ? . . .

¹⁷ Kolbe, *op. cit.*, p. 416—420 și Balla, *op. cit.*, p. 74—75.

¹⁸ Fitz, *Laufbahn*, p. 58.

C. Arrius Antoninus est connu, par l'intermédiaire de quatre textes épigraphiques, en qualité de *consularis trium Daciarum*, en 175/176. D'ici il a été transféré en qualité de gouverneur de la province de Dalmatie, fait indiqué pour la première fois par l'inscription de cette brique. En Dacie, il a été remplacé par P. Helvius Pertinax, lequel, à cette date-là, fonctionnait en tant que gouverneur de la Moésie Inférieure (175—176). En tant que gouverneur de la Dacie, Pertinax était connu jusqu'à présent grâce à un seul texte.

L'auteur croit que Arrius Antoninus et Helvius Pertinax se sont rencontrés dans la ville de Romula-Malva, pour que le premier pût transmettre le mandat au second. Ceci a déterminé l'anonyme briquetier de Romula-Malva de laisser la note respective, dont le texte, inachevé, continuait sur une seconde brique qui ne s'est pas conservée.

Etant donné le bref délai (175—178), de trois ou quatre ans, autant qu'il a gouverné Moesia Superior, Moesia Inferior et les trois Dacies, il est probable que Pertinax, à un moment donné, a dirigé en même temps deux ou peut-être toutes ces provinces, (hypothèse formulée pour la première fois par N. Gostar). Ce cumul de commandements s'imposait à cause du danger des guerres que Marc Aurèle menait contre les Sarmates et les Marcomanes. On sait que Pertinax a été un *vir militaris* d'une grande valeur, qualité dont ne jouissait pas Arrius Antoninus; voilà pourquoi le dernier a été transféré en Dalmatie, une province pacifique.

Tableau des illustrations.

Fig. 1 — Romula-Malva — Brique à inscription grecque, Musée de Caracal.

Fig. 2 — Romula-Malva. Inscription grecque sur une brique romaine (dessin. Musée de Caracal).

EPIGRAPHISCHE NEUIGKEITEN ÜBER C. ARRIUS ANTONINUS, CONSULARIS DACIAE ET DALMATIAE UND ÜBER P. HELVIUS PERTINAX, CONSULARIS DACIAE

Kurzfassung

Im Wasser des durch die Ruinen der Stadt Romula-Malva in der Dacia inferior (Malvensis) fließenden Tesluiflusses wurde im Jahre 1970 ein römischer Ziegel von der Grösse 44×27×7 cm (Abb. 1 und 2) gefunden. Das Stück wird im Museum von Caracal aufbewahrt. Auf einer seiner Seiten ist eine griechische Inschrift (Buchstaben von 1—4 cm Höhe) erhalten, die sehr linksch von dem Ziegelbrenner geschrieben wurde, als sich das Stück noch auf seinem Arbeitstisch befand. Sie lautet:

Ἄρριος Ἀντωνῖνος
ὕπατικός Δακῶν
καὶ ὕπατικός Δάλμα—
τῶν
Ἐλουῖω Περτένακι τῶ(ι) ὕ(πα)τικός(?)

C. Arrius Antoninus ist aus vier epigraphischen Texten in seiner Eigenschaft als *consularis trium Daciarum* in den Jahren 175/176 bekannt. Von hier wurde er als Gouverneur der Provinz Dalmatien versetzt, eine Tatsache, die zum ersten Mal auf der Inschrift auf diesem Ziegel erscheint. Seine Stelle in Dazien wurde von P. Helvius Pertinax eingenommen, der zu jener Zeit den Posten eines Gouverneurs von Moesia inferior innehatte (in den Jahren 175—176). Als Gouverneur von Dazien war Pertinax bisher aus einem einzigen Text bekannt.

Der Verfasser glaubt, daß sich Arrius Antoninus und Helvius Pertinax in der Stadt Romula-Malva begegnet sind, damit der erstere dem letzteren sein Mandat übergeben konnte. Das hat den anonymen Ziegelbrenner dazu veranlaßt,

uns diese Aufzeichnung zu hinterlassen, deren unbeendeter Text auf einem zweiten, nicht erhalten gebliebenen Ziegel fortgesetzt wurde.

In Anbetracht der kurzen Dauer (175—178) von drei bis 4 Jahren, in der er Moesia superior, Moesia inferior und die drei Dazien beherrschte, ist es wahrscheinlich, daß Pertinax zu einem gegebenen Zeitpunkt gleichzeitig zwei oder sogar alle diese Provinzen beherrscht hat (eine erstmalig von N. Gostar aufgestellte Hypothese). Diese Anhäufung von Befehlsstellungen war wegen der Gefahr der sarmatischen und markomannischen Kriege des Marcus Aurelius erforderlich. Pertinax war als ein hervorragender *vir militaris* bekannt, eine Eigenschaft, der sich Arrius Antoninus nicht erfreute, aus welchem Grunde er in die Randprovinz Dalmatien versetzt wurde.

Verzeichnis der Abbildungen

Abb.1 — ROMULA-MALVA — Ziegel mit griechischer Inschrift. Museum von Caracal.

Abb. 2 ROMULA-MALVA — hellenische Inschrift auf einem römischen Ziegel (Zeichnung). Museum von Caracal.